

О.П. Шароватова

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ПРИ ПІДГОТОВЦІ НОВОГО ПОКОЛІННЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Останніми роками сучасна світова спільнота доволі стрімко перетворилась на інформаційне суспільство, де пріоритетним вважається не просте накопичення знань та предметних умінь і навичок, а й формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя. Такі новоутворення стають визначальними у професійній діяльності людини.

Сьогодні важливо бути не лише кваліфікованим фахівцем, а й компетентним. Компетентність допомагає фахівцеві ефективно вирішувати різноманітні завдання, які стосуються його професійної діяльності. Компетентний фахівець реалізує у своїй роботі професійні знання, уміння та навички, завжди саморозвивається та виходить за межі своєї дисципліни, вважає свою професію великою цінністю.

Відтак, в умовах сьогодення основною метою системи вищої освіти постає підготовка фахівця відповідного рівня та профілю, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується у суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Одним із шляхів реалізації зазначеного запиту суспільства є оновлення вищої освіти, перенесення уваги з процесу навчання на його результат, орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його запровадження [1].

Важливо зазначити, що останнім часом в Україні активізувалися дослідження питання запровадження компетентнісного підходу в освіті. Дедалі більше педагогів-дослідників та освітян-практиків звертаються до ідей компетентнісного підходу як одного з провідних напрямів удосконалення вітчизняної системи освіти.

Зокрема, компетентнісний підхід у системі освіти є предметом наукового дослідження І. Бабина, П. Бачинського, Н. Бібик, Г. Гавришак, І. Гудзик, О. Гулай, І. Родигіна, К. Савченко, Л. Сень, С. Сисоєвої, О. Ситник, Т. Смагіної, Г. Терещук, С. Трубачевої, Н. Фоменко, В. Химинця та ін. Питання удосконалення системи освіти шляхом реалізації компетентнісного підходу висвітлюються у працях А. Андреєва, І. Зимньої, О. Овчарук, Р. Пастушенка, О. Пометун, Дж. Равена, Г. Селевка, А. Хуторського та інших вітчизняних і закордонних педагогів-дослідників. Певні аспекти проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі навчання у вищій школі досліджені такими науковцями, як В. Баркасі, І. Бондаренко, М. Васильєва, С. Вітвицька, О. Вознюк, Л. Голованчук, О. Дубасенюк,

Л. Карпова, С. Козак, М. Левківський, Г. Мельниченко, О. Палій, Л. Петровська, Л. Пуховська, С. Савельєва, О. Савченко, Н. Сасенко, С. Сисоєва та ін. [1, 2, 3].

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Такий підхід скеровує освіту на формування цілого ряду компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), якими мають оволодіти слухачі під час навчання. У даному контексті масштабних акцентів набувають вимоги до засобів навчання. Перевага надається тим із них, які містять комунікативно-ситуативні завдання, завдання, що вимагають залучення досвіду слухачів, наближені до життя, майбутньої діяльності, стимулюють їхнє активне мислення. Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку у слухачів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. При цьому навчальний заклад формує у випускника високу готовність до успішної діяльності в реальному житті. У такій концептуальній схемі учасники навчального процесу орієнтуються переважно на особистісно орієнтовані і діяльнісні моделі навчання. Це вимагає від педагога у навчально-виховній діяльності змістити акценти з інформаційної до організаційно-управлінської площини [1, 3].

У найзагальнішому розумінні під компетентністю людини мають на увазі спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання. Загальні і фахові компетентності людини використовує у різних сферах діяльності для виконання певних завдань, вони також служать їй при виборі моделі поведінки в різних ситуаціях [3].

Тож, аналіз психолого-педагогічних робіт вітчизняних і зарубіжних авторів виявив, що компетентність розглядається дослідниками, як: по-перше, характеристика особистості – здатності, якості, властивості; по-друге, як процедура розв'язання конкретної ситуації; по-третє, як якості фахівця, необхідні для ефективної професійної діяльності тощо.

Однак робіт, які деталізують особливості підготовки фахівців в умовах вищої школи з позицій компетентнісного підходу за конкретними напрямками підготовки, виявляється доволі небагато.

Метою даної статті є актуалізація та розкриття певних особливостей реалізації компетентнісного підходу при підготовці фахівців сфери цивільної безпеки за напрямом підготовки «Охорона праці» на прикладі діяльності науково-педагогічного складу кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗУ).

Реалії сьогодення вимоги до сьогодішнього випускника вітчизняної системи освіти узагальнюють наступним чином:

–бути гнучким, мобільним, конкурентоспроможним, вміти

інтегруватись у динамічне суспільство, презентувати себе на ринку праці;

–використовувати знання як інструмент для розв’язання всіх життєвих завдань;

–генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, усвідомлювати і нести за них відповідальність;

–володіти комунікативною культурою, уміти працювати в команді;

–уміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;

–уміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для власного розвитку і самовдосконалення;

–бути здатним до вибору серед численних альтернатив, що пропонує сучасне життя;

–уміти безперервно аналізувати і корегувати свою діяльність [3].

Очевидно, що ці вимоги скеровують вищу школу на формування людини-громадянина, для якої громадянське суспільство є середовищем, в якому вона сповна реалізує свої права й свободи, розкриває свої можливості і таланти і цим самим усвідомлено буде задовольняти інтереси та потреби суспільства в цілому.

Важливо зазначити, що особистісна цінність випускника будь-якого вищого навчального закладу сьогодні також визначається за рівнем сформованості його професійних компетенцій. В одних випадках для працедавця буде важливою кваліфікація, а також засвоєні освітні програми, в інших, – працедавець зацікавлений у робітникові, який в оптимальні терміни зможе реалізувати певний проект, спрямований на вирішення проблем розвитку організації, підприємства чи закладу. Якщо у першому випадку йтиметься про знання, вміння та навички, сформовані у студентів, то у другому – про їхню компетенцію та компетентність [1].

Щодо спеціалістів з цивільної безпеки, зокрема з охорони праці, які незабаром обіймуть посади на виробництві, в установах й організаціях, то, враховуючи величезне значення їх роботи для збереження життя і здоров’я людей, їх професійна компетенція повинна включати як теоретичні знання, так і вміння грамотно й оперативно застосовувати їх на практиці, виходячи з конкретної ситуації.

Національний університет цивільного захисту України (м. Харків) посідає одне з перших місць у країні за обсягом випуску спеціалістів у галузі цивільної безпеки. У своїй діяльності провідний виш Державної служби України з надзвичайних ситуацій бере до уваги, що освітні системи сучасних розвинених країн одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інтеграції до єдиного європейського освітнього простору вважають орієнтацію навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Оскільки набуття життєво важливих компетентностей дозволяє людині вільно і правильно

орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві та адекватно реагувати на динаміку змін на конкурентному ринку праці, набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності адекватно реагувати на вимоги часу [3].

Відповідно до колишнього Стандарту вищої освіти України, що в умовах освітніх реформ втратив свою чинність, освітньо-кваліфікаційна характеристика майбутнього спеціаліста за напрямом підготовки «Охорона праці» передбачала певну систему компетенцій, яка, зокрема, містила:

✓ *ключові компетенції:*

–здатність оцінювати соціально-державні явища, орієнтуватися в суспільно-політичному житті;

–готовність до адекватної взаємодії та міжособистісної комунікації, наявність критичного мислення;

✓ *інструментальні компетенції:*

–формулювання та вирішення завдань з управління безпекою праці з використанням інформаційних технологій;

✓ *професійні компетенції:*

–уміння визначати небезпечні та шкідливі виробничі чинники й оцінювати рівень їх впливу на працівників;

–наявність кваліфікації, що дає змогу прогнозувати можливі наслідки аварій на промислових об'єктах;

–розуміння особливостей роботи щодо попередження можливих загроз життю і здоров'ю працюючих;

–уміння визначати економічну ефективність заходів, спрямованих на зниження рівня виробничого травматизму, профзахворюваності, аварійності, забруднення навколишнього середовища;

–розуміння наукових та організаційних основ безпеки виробничих процесів і стійкості виробництв у надзвичайних ситуаціях;

–навички кваліфікованого застосування законодавчих та інших нормативно-правових актів з промислової безпеки й охорони праці;

–рівень культури безпеки та наявність ризикорієнтованого мислення, за якого питання безпеки життя, здоров'я та навколишнього середовища розглядаються як пріоритетні.

Хоча в умовах сьогодення перелік компетентнісних вимог до майбутніх спеціалістів і потребує певної деталізації та уточнень, що відповідають вимогам часу, він є доволі широким. Проте, не є таємницею, що переважна більшість випускників вишів, які отримали базові знання, потребують тривалої адаптації до умов професійної діяльності на конкретному робочому місці. Головна причина такого стану справ загальновідома – це відірваність теорії від практики.

У Національному університеті цивільного захисту України, аби

кардинально поліпшити якість підготовки майбутніх фахівців з цивільної безпеки за напрямом підготовки «Охорона праці», за умов реалізації компетентнісного підходу пріоритет надається нетрадиційним формам проведення практичних занять за конкретними, актуальними для сучасного виробництва темами, які викладають науково-педагогічні працівники кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки. Основним завданням таких занять є поглиблення й закріплення теоретичних знань, отриманих в аудиторіях та у процесі самостійної роботи і переведення їх у довготривалу пам'ять.

Так, починаючи з другого курсу, у межах вивчення дисципліни «Виробнича санітарія», зі студентами та курсантами проводяться виїзні заняття на підприємствах (2-3 рази протягом навчального семестру). Перебуваючи на території того чи іншого виробництва, слухачі у реальному вимірі спостерігають санітарно-гігієнічні умови трудової діяльності, визначають шкідливі й небезпечні виробничі чинники, аналізують ефективність наявних систем і засобів захисту працюючих, ознайомлюються зі специфікою діяльності служби охорони праці конкретного підприємства.

Можливість на власні очі побачити та «приміряти» на себе свою майбутню професію дає слухачам змогу усвідомити актуальність обраного шляху, необхідність і потребу суспільства у фахівцях саме в галузі цивільної безпеки, зокрема у сфері охорони праці. Під час підбиття підсумків виїзних занять науково-педагогічні працівники на прикладі тієї чи іншої конкретної ситуації аналізують із курсантами та студентами досягнення або ж порушення та недоліки, окреслюють теоретичні і практичні шляхи їх подолання.

Для проведення виїзних занять кафедра охорони праці та техногенно-екологічної безпеки НУЦЗУ також залучає досвідчених фахівців з гігієни праці та професійної патології. Знаходячи час у своєму щільному графіку, лікарі-профпатологи детально розглядають із слухачами особливості та наслідки впливу шкідливих і небезпечних чинників виробничого середовища на організм працюючих, учать оцінювати важкість та напруженість трудового процесу, аналізувати умови праці, що є притаманними не лише для робітничих професій, але й для спеціальностей інших сфер діяльності.

У межах вивчення дисципліни «Розслідування, облік та аналіз нещасних випадків на виробництві» до проведення занять залучаються досвідчені фахівці-практики харківського представництва Державної служби України з питань праці. Нерідко лекції читає безпосередньо начальник управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Харківській області. Крім того, традиційно він також очолює державну екзаменаційну комісію із захисту майбутніми фахівцями дипломних робіт.

Серед підприємств, установ та організацій, які тісно співпрацюють з науково-педагогічним складом кафедри, сприяючи підготовці

спеціалістів з охорони праці, - ВАТ «Турбоатом», ДП Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ТОВ «Нестле Україна», ПрАТ «Філіп Морріс Україна», ДП завод «Електроважмаш», ПФ «ГАЛС», ТОВ «Хлібозавод Салтівський» та інші провідні компанії України харківського регіону. Співробітництво відбувається не лише у вигляді виїзних занять, але й шляхом проходження майбутніми фахівцями з охорони праці виробничої та переддипломної практики на зазначених підприємствах.

Реальне наближення до виконання професійних обов'язків майбутні випускники кафедри відчувають також під час проходження навчальної виробничої практики у підрозділах виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Харківській області. Тут вкотре здійснюється стажування студентів та курсантів 4-го курсу напряму підготовки «Охорона праці» на посаді страхового експерта з охорони праці.

На кафедрі діє лабораторія з охорони праці, обладнана всіма необхідними засобами для проведення кількох десятків видів лабораторних робіт. Крім того, відкрито спеціалізовану навчальну аудиторію з охорони праці, яку створено відповідно до нормативних рекомендацій з організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці. На виробництві такі кабінети є організаційним та навчально-методичним осередком пропаганди знань серед молоді, поширення позитивного досвіду щодо профілактики виробничого травматизму та профзахворювань, запобігання аварій тощо.

Спеціалізовану навчальну аудиторію оснащено необхідними технічними засобами, навчальними посібниками і зразками, наочними та інформаційними матеріалами з питань охорони праці та промислової безпеки. Бібліотека аудиторії містить законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці, типові внутрішні акти підприємств з відповідних питань, підручники, методичну та довідкову літературу. Окремо в цій бібліотеці згруповані спеціалізовані періодичні видання й інші інформаційні матеріали працезахоронної тематики: плакати, стенди, схеми, зразки засобів індивідуального захисту; знаки безпеки, що застосовуються на підприємствах, прилади та пристрої безпеки тощо. Аудиторію обладнано сучасною комп'ютерною технікою, усі відеоматеріали та програми тестування зберігаються в електронному вигляді на сервері.

У реальних умовах виробництва для організації роботи кабінету з охорони праці призначається відповідальна особа, тому щомісяця з числа курсантів та студентів призначається нова відповідальна особа по спеціалізованій навчальній аудиторії. Таким чином, майбутні спеціалісти на практиці вчаться організовувати роботу кабінету та розвивають свої комунікативні здібності. Останнє – надзвичайно важлива складова роботи спеціаліста з охорони праці, оскільки він повинен вміти спілкуватися з людьми та мати певні психологічні навички.

Науково-педагогічним складом кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки також систематично проводяться спеціальні заняття, у процесі яких слухачі мають можливість виявляти свої ораторські та дискусійні здібності. Наприклад, це можуть бути засідання на кшталт «парламентських слухань», на яких обговорюються питання щодо стану охорони праці у країні або важливих змін в нормативно-правовій базі, здійснюється порівняльний аналіз вітчизняного та європейського законодавства про охорону праці тощо.

Протягом усього періоду навчального процесу викладачі вимагають від курсантів та студентів не лише засвоєння навчального матеріалу, але й вчать мислити масштабно, розвивають здібності до аналізу, узагальнення та планування, аби вони вміли регулювати типові ситуації організаційно-виробничого характеру, приймати самостійні рішення в реальних умовах професійної діяльності. Саме це, як зазначалося вище, сьогодні складає цінність майбутнього спеціаліста, забезпечує його конкурентоспроможність на ринку праці.

Отже, у найзагальнішому розумінні компетентнісний підхід націлює людину на адекватні реакції в: сучасному суспільстві; інформаційному полі; орієнтаціях на ринку праці; подальшій освіті [3]. Компетентність виявляється інтегрованою результативно-діяльнісною характеристикою освіти, у процесі якої педагог відіграє роль не «ретранслятора знань», а стає організатором освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки студента – від пасивного засвоєння знань до дослідницько активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється функцією розвитку, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватись у процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [1].

З огляду на це, реалізуючи позиції компетентнісного підходу при підготовці фахівців у сфері цивільної безпеки, зокрема за напрямом підготовки «Охорона праці», науково-педагогічний склад кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки НУЦЗУ прагне забезпечити такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаннево-орієнтованого компонента, а передбачає цілісний досвід слухачів із вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій. Результатом навчального процесу стає більш швидке засвоєння курсантами і студентами програмного матеріалу з різних предметів; упевненіші відповіді, виконання самостійної роботи, наявність дослідницьких навичок; уміння запропонувати свій спосіб діяльності, аргументувати свої думки; уміння відстоювати свою точку зору; володіння навичками самоконтролю й самооцінки. Реалізація позицій компетентнісного підходу у навчальному процесі забезпечує: переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі; зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і

навичок на формування й розвиток у слухачів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Відтак, формування компетентностей дає: курсантам і студентам - підтримку позитивної мотивації, розвиток інтересу до навчання та майбутньої професійної діяльності; науково-педагогічним працівникам – професійне зростання; навчальному закладу – зміцнення позитивного іміджу; суспільству – підвищення якості освіти.

У підсумку важливо зазначити, що основні вимоги сьогодення включають у себе уявлення про те, якою повинна бути сучасна людина, людина-професіонал, яке її призначення, роль у суспільстві, яке замовлення на її освіту, які очікування від освіти у самої людини, суспільства. Тому сучасна система вищої освіти, зокрема при підготовці нового покоління фахівців у сфері цивільної безпеки, все більше орієнтується на «вільний розвиток», високу культуру, творчу ініціативу, самостійність, мобільність майбутніх спеціалістів, що у свою чергу вимагає якісно нового підходу до формування майбутнього фахівця. Вирішення завдань щодо подальшої інтеграції України в європейський науково-освітній простір, перехід до динамічної ступеневої системи навчання таких фахівців можливі шляхом подальшого удосконалення вітчизняної системи вищої освіти та реалізації в ній компетентнісного підходу. Однак, вважаємо за потрібне зауважити, що все ж таки компетентнісний підхід має виступати лише одним із провідних чинників, що сприяють модернізації змісту освіти, суттєво доповнюючи низку освітніх інновацій і не применшуючи значення класичних підходів.

Список використаної літератури

1. Савченко О.П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі / О.П. Савченко // Педагогічні видання / е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Поточні номери журналу та їх автори / Випуск № 3 [2010]. – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/. **2. Гулай О.І.** Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти / О.І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький: [б. в.]. - 2009. - № 2. - С. 41-51. **3. Химинець В.** Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakinpno.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

Шароватова О.П. Компетентнісний підхід при підготовці нового покоління фахівців у сфері цивільної безпеки

У статті звертається увага на завдання сучасної вищої освіти,

орієнтовані не лише на надання професійних знань, а й на підготовку фахівця, який глибоко розуміє і знає свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, вміє працювати з людьми, цінує колективний досвід, критично оцінює досягнуте, є компетентним у професійній сфері. Наголошується, що підготовка компетентних спеціалістів є одним із пріоритетних завдань сучасної професійної освіти, чому суттєво сприяє реалізація компетентнісного підходу. На прикладі особливостей підготовки фахівців сфери цивільної безпеки за напрямом підготовки «Охорона праці» науково-педагогічним складом кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України окреслюються можливі результати та ефективність означених шляхів модернізації вітчизняної системи вищої освіти у межах євроінтеграційного та світового поступу.

Ключові слова: удосконалення системи вищої освіти, компетентнісний підхід, компетентність, фахівці сфери цивільної безпеки.

Шароватова Е.П. Компетентностный подход при подготовке нового поколения специалистов в сфере гражданской безопасности

В статье обращается внимание на задачи современного высшего образования, ориентированные не только на предоставление профессиональных знаний, но и на подготовку специалиста, который глубоко понимает и знает свою роль в обществе, умеет творчески использовать полученные знания на практике, работать с людьми, ценит коллективный опыт, критически оценивает достигнутое, компетентен в профессиональной сфере. Отмечается, что подготовка компетентных специалистов является одной из приоритетных задач современного образования, чему существенно способствует реализация компетентностного подхода. На примере особенностей подготовки специалистов сферы гражданской безопасности по направлению «Охрана труда» кафедрой охраны труда и техногенно-экологической безопасности Национального университета гражданской защиты Украины раскрываются возможные результаты и эффективность указанных путей модернизации отечественной системы высшего образования в рамках евроинтеграционного и мирового развития.

Ключевые слова: совершенствование системы высшего образования, компетентностный подход, компетентность, специалисты сферы гражданской безопасности.

Sharovatova O.P. Competence approach in preparing a new generation of specialists in the field of civil security

The article draws attention to the problem of modern higher education, focused not only on providing professional knowledge, but also to prepare expert who deeply understands and knows his role in society, able to creatively use the acquired knowledge in practice, able to work with people

who appreciate the collective experience critically evaluates achievements are competent in the professional sphere. It is noted that the training of competent professionals is one of the priorities of modern vocational education, what significantly facilitates the implementation of competence approach. In the case of students training in the field of civil security of «Occupational Safety» research and teaching staff of the Department of Labour Protection and technogenic and ecological safety of the National University of Civil Defence of Ukraine defined to ensure this type of educational content, which is not limited to the Knowledge-based component and provides holistic experience of students to solve problems in life, the performance of key functions and social roles, competencies. It is noted that the formation of competencies gives: cadets and students - supporting positive motivation, develop interest in learning and future careers; science teachers - professional development; educational institution - strengthening the positive image; society - improving the quality of education. Actualized the effectiveness of the aforementioned ways to modernize our system of higher education within the European and global development.

Keywords: improvement of higher education, competence approach, competence, specialists in civil security.